

Направление вебинара: Овцеводство.

Вебинар на тему: «Батыс Қазақстан облысындағы қой шаруашылығындағы зоотехникалық шараларды жүргізу».

06.10.2023 г.

Лектор: Давлетова А.М.

Эксперт: Галимуллина М.Р.

Семинардың негізгі тезистері

Мақсаты – Батыс Қазақстан облысы жағдайында қой шаруашылығындағы зоотехникалық шараларды жүргізу тәртібімен танысу

Міндеттері:

1. Қазақстан Республикасы, соның ішінде Батыс Қазақстан облысындағы қой шаруашылығының даму тарихы, кәзіргі жағдайы туралы қысқаша мәлімет алу;
2. Батыс қазақстан облысында өсірілетін қой тұқымдарына сипаттама беру, олардың биологиялық ерекшеліктерін, өнімділік қасиеттері мен асыл тұқымды сапасына сипаттама беру;
3. Қой шаруашылығындағы зоотехникалық есептер жүргізу негіздерімен танысу
Фермер үшін практикалық құндылығы: Елдегі және Батыс Қазақстан облысы жағдайында қой шаруашылығы саласының дамуы, қой тұқымдарының өнімділік қасиеттері және зоотехникалық есеп жүргізу ерекшеліктері туралы ақпарат пен қой шаруашылығындағы асылтұқымды шаралар жүргізу дағдылар алады.

Мәселенің сипаттамасы

- Қазақстан Республикасы Ауыл шаруашылығы министрлігінің статистикалық мәліметтері бойынша Батыс Қазақстан облысында қой саны 1 232 142 бас болса, оның 50 % астамы ғана әртүрлі меншік нысанындағы ұйымдасқан шаруашылықтарда өсіріледі, ал қалғандары тұрғындардың жеке қосалқы шаруашылықтарында бағып-күтіледі
- Ағымдағы жылы шаруашылықтардың барлық санаттары бойынша 1106,7 тонна тірілей салмақта және 498,8 тонна сойыс салмағында қой сатылды. Қозы алу науқанының қорытындысы бойынша 92 078 бас қозы алынды, өсімталдылық көрсеткіші 100 пайызды құрады (Д.Б.Смагулов, 2022 ж)
- Қойдың асыл тұқымды басы 50310 басқа жетеді, яғни. жалпы санның 4,1%, оның ішінде. аналықтардың үлесі 47,6% (23946 бас).

Бұл деректер келесі қорытынды жасауға мүмкіндік береді:

- Асыл тұқымды мал басының төмен үлесі
- Қой санының басым бөлігі жеке қосалқы шаруашылықтарда шоғырланған
- Ет және жүн өнімділігінің төмен деңгейі

Қой шаруашылығы Қазақстан мал шаруашылығының жетекші саласы болып келген, және солай бола береді. Оның себебі, қой негізінен жайылым малы. Қазақстанның 187 млн. га жуық жайылымын тек қой малы ғана тиімді пайдаланады. Қазіргі таңда жайылымдық жер республикада 186 500 мың гектар, 1990 жылы деградацияға кеткен жайылым көлемі 9 млн. гектар болса, 2017 жылы бұл көрсеткіш 27 млн. гектарға жетіп жығылды. Қазақстан – еліміздегі ең ірі қой шаруашылықты аудандардың бірі. Республикада еліміздегі барлық қой санының үштен біріне жуығы шоғырланған. Республикамызда алдағы жылдары қой шаруашылығын онан әрі өркендету жөніндегі көптеген ауқымды міндеттер белгіленген. Қой шаруашылығы еліміздің мал шаруашылығының басты саласының бірі саналады. Шетелдердің қой өсіру индустриясына көз жүгіртсек, көбінесе тез семіретін етті, етті-жүнді тұқымды өсіруге басымдық беретінін байқаймыз. Соңғы бес жылдықта Қазақстанда да мал басын асылдандыру, өнімін шет мемлекеттерге экспорттау жолға қойылып келеді. Себебі бұл үрдіс ет шаруашылығымен қатар ел экономикасының дамуына да жол ашады.

Бүгінгі таңда Қазақстанда халықтық селекция әдісімен өсірілетін 18-ге жуық отандық қой тұқымдары мен тұқымдық топтары, сондай-ақ қой шаруашылығының барлық дерлік салаларына маманданған еліміздің ғалымдары мен селекционерлері: биязы жүнді (қазақтың биязы жүні, оңтүстік қазақ мериносы, солтүстік қазақ мериносы, қазақ араромериносы, етті меринос және қазақ мериносы); жартылай биязы жүн (қазақтың етті-жүні, Дегерес, Ақжайық, қазақтың жартылай биязы жүні, қазақтың ерте етін, қазақтың көп етті-жүні); жартылай дөрекі шашты (қазақша жартылай дөрекі шашты); ірі жүнді (Еділбай, қазақтың ірі жүнді май құйрықты, Сарыарқаның ірі жүнді май құйрықты, Ордабасын және қазақтың қаракөл май құйрықты).

Жоғарыда айтылғандардан басқа, Орталық Азияда және одан тыс жерлерде кең таралған цигай және қаракөл тұқымдарының қойлары, сондай-ақ импорттық генофондтар (Гиссар, Хэмпшир, Дорпер, Романов, Иль-де-Франс, австралиялық меринос, Волгоград) бар. жұқа жүн, Ставрополь, Суффолк, Тексель, Дойче Мерино-Флейсшаф, Мериноланд, Прекос, Агинская, Солтүстік Кавказ ет және жүн, Забайкалье, Жайдара, Алай, Сараджинская, Кавказ және басқалар).

Қазақстанның көптеген аймақтарында өсірілетін семіз құйрықты қойлар ет және жүн өнімділігі жағынан бір-бірінен айтарлықтай ерекшеленетін бірқатар тұқымдар мен төлдермен ұсынылған. Қолда бар 7 отандық май құйрықты қой тұқымдарының ішінде: мамандандырылған етті-майлы бағыттағы биязы жүнді 4 тұқым (қазақтың биязы жүнді, Еділбай, Сарыаркин және Ордабасын қойлары), қалғандары – етті-майлы жүнді (жартылай жүнді). ірі жүн - қазақтың жартылай биязы және II типті Дегерес) және етті-жүнді-майлы (жартылай биязы жүнімен - I типті Дегерес), сонымен қатар смушково-ет-майлы (қазақша қаракөл).

1.2 Қазақстанда өсірілетін қой тұқымдары Соңғы 50-60 жылда республикамыздың биязы және биязылау жүнді бағыттағы қой шаруашылығы қарқынды түрде даму алды. Кеңес Одағында биязы жүнді қошқарлардың бірінші партиясы 1924 жылы елімізге әкелінді. Қазақтың биязы жүнді қойы – елімізде 20 ғасырда бірінші шығарылған етті-жүнді бағытындағы тұқым. 1931-1946 жылдары жергілікті құйрықты қазақы қой саулықтарын прекос қошқарларымен ұрықтандыру арқылы шығарылған. Олардан алынған төл жақсы еттілік қасиеттерін сапалы биязы жүн өнімімен байыта отырып, жергілікті қойға қарағанда өсімталдығымен қатар, олардың табиғи жайдайларға бейімділігін де сақтаған. Сөйтіп қатаң түрде сұрыптау жүргізу жолымен сүйегі ірі, денсаулығы мықты, жыл бойы табиғи жайылымды жақсы пайдаланатын ет-жүн өнімі жетілген тұқым шығарылған. Қозылары өте тез жетіліп, 4-4,5 айлығында 30-32 кг салмақ тартса, саулықтары 60-65 кг, қошқарлары 110-140 кг тартады. Жүнінің таза талшық шығымы саулықтарда 48-52%, 4,5-5 кг жүн қырқылады, ал қошқарларынан 10-12 кг биязы жүн қырқылады. Әр 100 саулықтан 125-140 қозы алынады. Қозылары тез өсуге, жайылымды жақсы пайдалануға да, бордақылануға да өте бейім. Арқар-меринос тұқымы – 1934-1950 жылдары таулы аудандарда шығарылған. Тянь-Шань тауы арқарының ұрығымен биязы жүнді қой саулықтарын ұрықтандырып, содан алынған будандарды қатаң сұрыптау, өсіру арқылы алынған дүние жүзіндегі бірінші қой тұқымы. Соның негізінде ірі сүйекті, дене бітімі тығыз, сирақтары ұзын, тұяқтары мықты, таулы жерде еркін жүріп-тұратын, биік тау қияларында жақсы жайылатын биязы жүнді қой тұқымы қалыптасты. Қазір бұл қой тұқымы Алматы, Шығыс Қазақстан облыстарының таулы жерлерінде өсіріледі. 13 Сақа қошқарлары 90-130 кг, саулықтары 53-63 кг, тоқтылары 40-45 кг салмақ тартады. Биязы жүннің ұзындығы 8-9 см, сапасы 64-60, саулығы 3,5-4 кг, қошқары 7-7,5 кг жүн береді. Әр 100 саулықтан 120-130 қозы алынады. Оңтүстік қазақ мериносы – 1932-1966 жылдары республиканың оңтүстік облыстарында жергілікті қазақтың құйрықты қой саулықтарын биязы жүнді Ставрополь, Кавказ, Грозный қой тұқымдарының қошқарларымен шағылыстырып, одан алынған ұрпақтарды қатаң сұрыптау арқылы өсіріліп шығарылған. Бұл тұқымның бойында қатысқан тұқымдардың жақсы қасиеттері, ең бастысы жергілікті малдың табиғатқа бейімділігі жақсы сақталған. Сондықтан Оңтүстік қазақ мериносы сол

жердің аптап ыстығына, құмдышөлейт жайылымдарына жақсы бейімделген жоғары өнімді қой тұқымы. Жүні меринос жүніне қойылатын талаптарға сай, шығымы 50-55 пайызға жетеді. Қошқарлары 90-130 кг, саулықтары 50-60 кг салмақ тартады. Олардан 9,5-15 кг және 4,0-5,5 кг жүн қырқылады, жүнінің ұзындығы 7-9 см, биязылығы 64 сапада. Әр 100 саулықтан 120-130 қозы алынады. Бұл тұқым қазір Жамбыл, Оңтүстік Қазақстан облыстарында өсіріледі. Солтүстік Қазақстан мериносы – 1932-1976 жылдары жергілікті қойлар мен әр түрлі биязы жүнді тұқымдарды күрделі шағылыстыру арқылы шығарылған. Солтүстік, солтүстік-шығыс облыстарының табиғатына жақсы бейімделген жоғары өнімді қой тұқымы. Аса сапалы ақ түсті, меринос типті жүн береді. Қошқарларының салмағы 100-140 кг, саулықтары 55-60 кг тартады, қошқарлары 11-16 кг, саулықтары 5-6 кг жүн береді. Жүн сапасы 64, ұзындығы 7,5-10 см. 100 саулықтан 120-130 қозы алынады, төлі өте тез жетіледі. Еділбай тұқымы - халық селекциясының жемісі. Ол ұзақ жылдар бойы табиғи жағдайда сұрыптау арқылы қалыптасқан тұқым. Отаны –Қазақстанның батысы, негізінен Жайық пен Еділ арасында өсірілген. Шөл және шөлейт даланың қатал табиғатына жақсы бейімделген, қыстың қақаған аязы мен шілденің аптап ыстығына өте төзімді мал. Мықты да ірі денелі, ұзын сирақты, жақсы жайылымда қоңын тез көтеріп, құйрығына қор ретінде 20-30 кг дейін май жинайтын нағыз ксерофит мал. Қылшық жүнді қой тұқымы ішіндегі ең бағалы жүн осы қойдан қырқылады. Жүні өрімделіп келген. Өрімнің құрамында майда да нәзік түбіт көп. Төлі тез жетіледі, ет-май өнімі өте жоғары. Сақа саулықтары 65-70 кг, қошқарлары 120-150 кг салмақ тартады, олардан 2,25 және 3-4 кг жүн қырқылады. Қозылары төрт айлығында 35-40 кг, олардың құйрықтары 3-4 кг тартады, сойғанда 17-18 кг өте дәмді ет алынады. Қаракөл қойы көп ғасырлар бұрын Орталық Азияда (Бұқара маңайында) шығарылған. Елтірі беретін қой тұқымдарының ішінде ең көп тараған, аса бағалы, түрлі-түсті елтірі беретін бірден-бір қой тұқымы. Шөлді жерлердің аса қатты табиғатына өте төзімді. Соңғы 50 жылда Қазақстанда кеңінен таралып өсірілді. Кешегі 1988-1990 жылдарда бұл қойдың саны Қазақстанда 7,0 миллионнан асқан болатын. Сонымен бірге тамаша түрлі-түсті аса бағалы елтірі беретін бұл тұқымның ондаған жаңа түрлері де шығарылған. Сол малдардың 14 бәрінің де ізі бар. Елтірісімен бірге бұл қойдың жап-жақсы ет өнімділігі, киізкілемге таптырмайтын жүні, өте жақсы тондық тері беретін де қасиеттері бар. Сақа қойлардың жүні ұзын, өрім-өрім болып келеді. Ұзын аяқты, мықты тұяқты, құмды жерлерде жеңіл жүруге әбден бейімделген. Қошқарлары 60-80 кг, саулықтары 45-60 кг салмақ тартады, қырыққанда 2-4 кг жүн береді. Қаракөлдің қара, көк, әр түрлі сұр елтірі беретін типтері бар. Республикамыздың көптеген облыстарында әлі күнге дейін кезінде бабаларымыз шығарған жергілікті қазақы қойлар өсірілуде. Олар қылшық жүнді құйрықты қойларға жататын тұқымдар. Еділбай қойынан сәл ұсақтау. Еттілік қасиеттері өте жоғары және еті өте дәмді. Жергілікті табиғатқа жақсы бейімделген малдар. Оларды соңғы жылдары еділбай қошқарларымен жақсарту қолға алынған жерлер де бар (Жезқазған, Семей, Өскеменде). Бұл жұмыс өзінің жақсы нәтижесін беруде. Сонымен бірге елімізде сонау 30-жылдардан бері қарай биязылау жүн беретін қой тұқымын шығару жөнінде де ғалымдар жұмыс жасап келеді. Сондай нақты және нысаналы жұмыс нәтижесінде Дегерес қой тұқымы шығарылды. Бұл тұқым 1931-1980 жылдары жергілікті қылшық жүнді құйрықты саулықтары Шропшир және Прекос қошқарларымен шағылыстыру жолымен шығарылды. Бұл дүние жүзіндегі біркелкі биязылау жүн беретін құйрықты қойдың аса бағалы етті-майлы қасиеттерін сақтап қалып, сонымен бірге жергілікті жағдайға жақсы бейімделген таза ақ биязылау жүн беретін мал. Бұл қойлар Қазақстанның шөл және шөлейт жайылымдарында жыл он екі ай бойы жайылатын, шыдамды, ірі де берік мал. Енесінен айырарда, яғни 4-4,5 айлығында қозыларының тірілей салмағы 35-38 кг тартса, саулықтары 60-65 кг, қошқарлары 90-120 кг тартады. Ұзындығы 12-15 см биязылығы 56-48 сападағы кроссбред типтес биязылау жүн береді. 4-4,5 айлық қозыларының 15-17 кг, оның 2,5-5 кг құйрық майы болады. Қазақстанда өсіруге өте қолайлы да аса пайдалы тұқымдардың бірі.[3] Қазақстанның шөлейт аймақтары үшін биязылау жүн беретін етті

бағыттағы қой тұқымдарын шығару жұмыстары академик В.А.Бальмонттың басқаруымен сонау 1945 жылдары басталған болатын. Сол тұқымдардың алғашқыларының бірі Алматы облысының Жамбыл ауданында және Жамбыл облысының Шу өңірінде өсірілетін казактың биязылау жүнді, етті қойларының тұқымы болды. Бұл қой 1991 жылы өз алдында тұқым болып бекіді. Жергілікті жерге өте бейім, еттік қасиеті өте жоғары, өте жақсы кроссбред типтес биязылау жүн беретін тұқым. Қошқарларының салмағы 90-100 кг, саулықтары 57-60 кг, қыркылатын жүні 1,5-2,5 кг, талшығының түсімі 55-58%, ұзындығы 11-12 см, сапасы 48-56. Қазақстанда етті-жүнді бағыттағы биязылау қой шаруашылығын қалыптастыру жұмысы әсіресе XX ғасырдың 60-жылдары көп көлемде және жоспарлы түрде жүргізіле бастады. Соның нәтижесінде еліміздің әрбір аймағында жоғары өнімді етті-жүнді бағыттағы кроссбред типтес биязылау жүн беретін қой тұқымдары мен типтері шығарылды. Олардың бәрі де ел 15 экономикасының болашағына өзінің пайдалы үлесін қосатыны сөзсіз. Атап айтқанда, Батыс Қазақстандық етті-жүнді қойы. Бұл тұқым Прекос және жергілікті қылшықты қой тұқымдарын Линкольн, Ромнимарш қошқарларымен шағылыстыру арқылы шығарылды. 4,5 айында 28-32 кг, 7-8 айында 40-45 кг салмақ тартады. Сойыс шығымы 48-50%. Жүні ұзын – 12-17 см, биязылығы 56- 50 сапада. Мұндай қой тұқымдары оңтүстік-шығыс аудандарда (Алматы облысы), Шығыс Қазақстанда, Солтүстік Қазақстанда да өсіріледі. Сондай-ақ Қазақстан ғалымдарының көп жылғы ізденіс жұмыстарының нәтижесінде елімізде ұяң жүнді етті қойлар тұқымдары да шығарылды. Олардың ішінде әсіресе атаулылары қарғалы құйрықты қойлары, Ақтөбе-Мұғалжар ұяң жүнді қойлары, т.б. болды.

Биязы жүнді, биязылау және етті-майлы б қой шаруашылығындағы асыл тұқымды есепке алу формалары

Форма 1	Асыл тұқымды қошқардың карточкасы
Форма 2	Асыл тұқымды саулықтың карточкасы
Форма 3	Биязы жүнді, биязылау және етті-майлы асыл тұқымды қойларды ұрықтандыру, коздату және асыл тұқымды төлді есепке алу журналы
Форма 4	Етті-майлы тұқымды қойларды бонитировкалау журналы
Форма 4-1	Биязы жүнді және биязылау жүнді қойларды бонитировкалау журналы
Форма 5	Биязы жүнді, биязылау және етті-майлы қойларды бонитировкалау нәтижесін қорытынды ведомостісі
Форма 6	Қошқарларды ұрпағы бойынша бағалау ведомостісі

ФЕРМЕРЛЕР ҮШІН ҰСЫНЫСТАР

1. Шаруашылықта селекциялық- асыл тұқымдық жұмыстарды ұйымдастыру
2. Асыл тұқымдық есептерді жүргізу және зоотехникалық шараларды ақпараттық-аналитикалық ресурстарға тіркеу
3. Қой шаруашылығы өнімдерін өндірудің технологиялық процестерін цифрландыру элементтері бар автоматтандыру жүйесін енгізу

Председатель правления, ректор
 НАО «ЗКАТУ им. Жантұр хана»

Специалист проектного офиса «AgroTech HUB»

Handwritten signature of Nametov A.M.

Наметов А.М.

Handwritten signature of Galimullina M.P.

Галимуллина М.Р.